

REVOLUȚIA DE LA 1848 ÎN LIRICA POPULARĂ

TRAIAN CANTEMIR

Dacă literatura cultă transfigurează evenimentele istorice în forme extinse, ample, prezentându-le luxuriant în întreaga lor conexiune, cea populară e mai reținută în privința aceasta, mai limitată. Neangajând interpretări economico-sociale sau analize de ordin politico-național decît în măsură redusă, ea se mărginește să contureze imaginea unor anumite etape evolutive din viața poporului nostru, recurgînd la mijloace mai modeste.

Deosebirea dintre cele două genuri de creații literare mai constă în faptul că literatura cultă are un caracter ferm, stabil, datorită intervenției tiparului, pe cîtă vreme cea populară e supusă fluctuațiilor formale, gustului și preferințelor celor ce o difuzează. În condițiile promovării și menținerii ei pe cale orală, o parte a creațiilor sale, care au circulat imediat după evenimentele evocate, dispar, pentru că odată cu distanțarea în timp a întîmplărilor petrecute scade și memoria legată de ele.

Literatura cultă mai deține apoi avantajul de a utiliza, pentru necesitățile ei artistice, în special construcția extinsă a eposului. Literatura populară, în schimb, se detașează, în ultima vreme, de oficiile acesteia, recurgînd la posibilitățile limitate ale genului liric. Asemenea preferințe o dezavantajează din punct de vedere al preciziei datelor și al amplitudinii desfășurării lor, deși nu-i știrbește cu nimic disponibilitățile afective.

Faptul se poate verifica și cu ocazia revoluției de la 1848. Dacă evoluția ei a provocat o explozie de creații culte care deține locuri de seamă în istoria literaturii noastre, evenimentele petrecute atunci continuînd să fie și azi izvor de inspirație pentru mulți scriitori, cea populară e mult mai săracă în produse literare de asemenea natură. Pauperitatea sferei ei de creații se datorește nu numai genului liric care a încorporat faptele istorice, ci, uneori, și lipsei de amploare a mișcărilor care au avut loc. În asemenea caz ecoul lor nu poate fi decît restrîns sau inexistent în rîndul maselor populare. Afirmăția se referă mai ales la actele revoluționare din Moldova, unde bunele intenții ale spiritelor

progresiste de atunci au eșuat datorită atît inexperienței organizatorilor, cît și intervenției rapide și brutale a lui Mihail Sturza. De aceea creațiile populare din partea estică a țării nu pomenesc nimic nici despre protagoniștii mișcărilor inițiate, din grupul cărora au făcut parte personalități marcante de talia lui V. Alecsandri, Al. Russo, Al. I. Cuza, Costache Negri etc. și nici cele 35 de puncte pe care le cuprindea memoriul redactat de aceștia în dimineața zilei de 27 martie 1848¹. Menționează însă condițiile inumane ale țărănimii iobage, despre care vorbește memoriul prezentat domnitorului, cerînd „grabnica îmbunătățire a locuitorilor săteni². Urgența invocată de revoluționarii entuziaști avea motive reale, căci oamenii de la țară îndurau o sărăcie cumplită

Tot avutul în bordei
Mi-e pe vatră un cotei
Și-un tăciune stins de tei...³

Deposezați de orice bunuri materiale, truditorii ogoarelor nu întrezăresc nici o posibilitate de redresare a situației lor economice

Stau în drum și mă gîndesc
Ce s-apuc ca să muncesc,
Pinea să-mi agonisesc,
Copilașii să-i hrănesc⁴.

Deruta populației rurale provine de pe urma sistemului de spoliere pe care-l practicau atît latifundiarii timpului, cît și reprezentanții aparatului de stat. Literatura populară, contemporană epocii de la 1848, conține o serie întregă de acte reprobabile de asemenea natură

La anul, dacă trăiesc,
Banii birului plătesc.
Ba, mie-mi pare că i-am dat
Pentru o zi la secerat
Primărașului din sat,
Cîte una de-adunat
Și una de cărătură
La domnul din prefectură⁵.

Pentru vremurile critice de dinainte de 1848 nici răzeșia moldovenească nu constituia o situație privilegiată. Lupta de clasă fiind acerbă, mica proprietate rurală nu poate rezista poftelor acaparatoare ale potențailor vremii, trebuind să cedeze. În felul acesta țărănimea se uniformizează ca posibilități materiale, devenind o uriașă forță de muncă pusă la discreția oligarhiei

Ard-o focul răzeșie,
Eu credeam că-i boierie
Și e numai sărăcie⁶.

Samavolnicia nu se manifestă numai pe linie agrară, ci și în celelalte sectoare ale vieții civile și de stat. Intervenind atît în fixarea impozitelor, cît și în formularea sentințelor judecătorești, ea își spune

cuvîntul pînă și în comisiile de recrutare ale tinerilor, care nu se face după criteriile obiective, ci după inspirația primarilor și a stăpînilor de moșii, cum arată Creangă în **Amintirile** lui. Ba, merge uneori și mai departe, impunînd celor umili pînă și alegerea profesiei

N-ar avea loc pe pămînt
Și l-ar bate Domnul sfînt
Cine m-a călugărit⁷

Indignarea tînărului, stigmatizat pe viață cu rasa monahală, e firească. Ea demonstrează lipsa de libertate a maselor, care, în revolta lor față de inechitățile vremii, condamnă, în primul rînd, conducerea țării

Vai și amar de biet român
Cînd e domnul rău stăpîn !⁸

Cum cele mai multe necazuri sînt provocate de pletora nesățioasă a ciocoilor, resentimentele populației rurale față de aceștia capătă valențe puternice

Alelei, pui de ciocoi !
De te-aș prinde în zăvoi
Să-ți dau măciuci să te moi,
De piele să te despoi !⁹

Asemenea creații, în care setea justițiară se simte ca o necesitate organică, sînt în Moldova mai rare. Frecvența lor redusă se datorește faptului că poporul din părțile locului n-a avut, la 1848, suportul moral necesar din partea intelectualilor progresiști, care să-i dea curajul să-și exprime liber ideile, opiniile.

În Muntenia situația se schimbă. Aici, profitînd de experiența revoluției din Franța și din Moldova, forțele progresiste se organizează mai bine, bucurîndu-se de concursul unei părți a elementelor administrative, cît și de cel al armatei¹⁰. Pornind de la Islaz spre București într-un entuziasm delirant, ei trezesc conștiința întregii populații a țării, pregătind-o pentru actele istorice ce aveau să urmeze.

Intrucît condițiile social-economice ale populației din Muntenia erau similare celor din Moldova, o parte a liricii de peste Milcov vehiculează aceleași motive poetice ca și cîntecele anonime din regiunile de est ale Carpaților. Motivul cel mai des întîlnit în versurile populare muntene e și aici cel al ciocoiului. Creațiile, care-l conțin, sînt superioare din punct de vedere artistic. Impresionează în cuprinsul lor nu numai admirabila descriere a palatelor feudale, ci și contrastul existențial dintre clasele suprapuse

Sus, în sus, la-nalte curți,
Pe sub streșină de munți...
Pe lună și pe lumină
Beau ciocoi și închină,
Noi mîncăm mujdei cu tină¹¹

Și creațiile lirice muntene semnaleză incorectitudinea celor de la conducerea comunelor, ca și cîntecele moldovenești. Și în cuprinsul lor goana după avere ia dimensiuni alarmante :

Foaie verde salbă moale,
 Satu-i mic și valea mare.
 Are pîrcălab ori n-are ?
 Are-un hoț de pîrcălab...¹²

Pe lîngă neajunsurile provocate de moșieri și de diregătorii comunelor, lirica munteană e sensibilă și la condițiile grele în care trăiesc ostașii. Reînființată sub denumirea de „miliție națională“, armata vremurilor de atunci lăsa mult de dorit atît din punct de vedere al subsistenței, cît și al tratamentului superiorilor. De aceea viața în armată echivala cu un adevărat martiraj

Decît în miliție dus,
 Mai bine pe cruce pus !¹³

Spre deosebire de Moldova, unde revendicările revoluționarilor nu s-au bucurat de notorietate publică și în consecință n-au angajat mulțimile în acțiune, în Muntenia Proclamația de la Islaz devine actul mobilizator al întregii mișcări. Proporțiile ei se datoresc nu numai elanului revoluționar al unor patrioți ca N. Bălcescu, El. Rădulescu, Arăpîlă Golescu, C.A. Rosetti, ci și cunoașterii conținutului Proclamației care cerea, printre altele, egalitate în drepturi politice, suprimarea rangurilor sociale, desființarea robiei și împroprietărirea țăranilor¹⁴. Sub influența unor asemenea stipulări revendicative, lirica munteană, circumscrisă anului 1848, devine mai îndrăzneată, mai explicită.

Animată de speranța împroprietării, țărănimea abia așteaptă să intre din nou în posesia pămînturilor care au aparținut odată străbunilor ei. Nerăbdarea unor asemenea împliniri și-o exprimă în versuri de o vădită pornire vindicativă

Unde-o fi crîngul mai des,
 Să pui plugul să brăzdez...
 Să trag brazda plugului
 Peste trupul grecului,
 Grecului, ciocoiului¹⁵.

Deși revoluția din Muntenia izbucnește abia în iunie, deci cu două luni mai tîrziu decît cea din Moldova, populația rurală, și de altfel și cea urbană, îi presimte declanșarea cu mult înainte :

Cîntă cucu și-o mierliță,
 Bucură-te, măculiță,
 Că la vară-î răzmeriță¹⁶.

Pornind de pe malul Dunării, care a asistat nu o dată la importante evenimente istorice, marșul maselor revoluționare nu s-a desfășurat într-o impecabilă disciplină militară, ci a înregistrat și acte spontane, necontrolate, specifice pornirilor de descătușare. Dacă istoria le negli-

jează, fiind amănunte fără importanță, care nu deviază mersul evenimentelor, lirica populară, în schimb, le reține dintr-un profund spirit realist. Datorită acestei trăsături caracteristice, versurile nu se înmlădiază sub povara unei figurații stilistice bogate, ci capătă rigiditatea textelor documentare, care se străduiesc să ofere cât mai multe date informative

Arde, arde, nu-ș ce arde,
Satul Momoteștilor,
Comuna Voiceștilor,
Cătunul Gırdeștilor¹⁷

Cucerind puterea în stat, Guvernul provizoriu nu se culcă pe laurii victoriei, ci trece la promulgarea unor reforme pe care le înscrisese în Proclamația de la Islaz. Mutațiile intervenite pe parcursul celor 105 zile, cât durează epoca revoluționară în Muntenia, nu se referă numai la lumea citadină, ci cuprind și populația rurală. Lirica anonimă le consemnează cu fidelitate, subliniind în substanța ei artistică nu numai procesul de destrămare a feudalismului din țara noastră, ci și satisfacția primelor schimbări obținute pe linie administrativă, la țară

Lua-v-ar dracu, ciocoi !
A venit vremea de-apoi
Să punem primar din noi
Să vă judece pe voi !¹⁸

Revoluția de la 1848 s-a bucurat de o deosebită popularitate și în Transilvania. Condițiile istorico-sociale de aici n-au lăsat populația românească apatică și inertă, ci i-au inoculat nestăvilita aspirații de libertate și viață superioară. De aceea, la chemarea conducătorilor destinelor ei, pe Cîmpia Libertății de la Blaj s-au adunat mai bine de 40 000 de țărani veniți din toate unghiurile principatului, cerînd înlăturarea iobăgiei și a inechității naționale.

Pe plan literar, evenimentele desfășurate atunci au dat naștere unor creații lirice similare celor din celelalte principate. Pentru că versurile transilvănene s-au remarcat întotdeauna printr-o deosebită sensibilitate față de condițiile vieții diurne, motivele poetice pe care le promovează au profund caracter realist. Datorită acestei strînse interdependențe, nu există culegere folclorică din părțile locului în care să nu ne simtă revolta celor nedreptățiți, plînsul îndurerat al oamenilor trăind în obidă. Sub presiunea greutăților îndurate, creațiile anonime nu impresionează numai prin dezvăluirea unor situații precare, ci și prin ineditul figurilor de stil menit să traducă sentimentele încercate de cei ce trăiesc în dispreț al opresorilor

Vai, mîncatu-s de rele
Ca vadul de pietricele¹⁹.

Dacă nemulțumirile subliniate sînt comune tuturor românilor, înstrăinarea, în schimb, e o particularitate specifică mai mult Transilvaniei. Ea se datorește atît faptului că cei lipiți pămîntului se angajau la muncă departe de casă, cît mai ales armatei făcută pe termen lung. Cum

Imperiul Austriac a avut dimensiuni extinse, cuprinzînd în limitele lui o multitudine de popoare eteroglotte, recruții nu erau lăsați să-și facă stagiul militar în perimetrul Transilvaniei, ci dispersați în diverse centre ale imperiului. Astfel fiind, unii erau trimiși în „fundul Galiției”²⁰, alții în „munții Tirolului”²¹, ceilalți „La Pește pe apă în sus”²², adică la Budapesta. sau „La granița Pruisului”²³, a Prusiei. Scoși din mediul rural de origine, ei sufereau de nostalgia locurilor natale cu atît mai mult, cu cît nu cunoșteau nici limba oficială a statului și nici pe cea a popoarelor cu care veneau în contact

Ocolit sînt de străini
Ca drumul de mărăcini²⁴.

Avînd tradiția mînuirii armelor atît din timpul stagiului militar obligator și de durată, cît și a războaielor purtate de Austria cu adversarii ei politici, era normal ca la 1848 românii, vîzînd că nu au șanse să-și împlinească visul lor secular altfel, să recurgă la ajutorul gloanțelor. Versurile care evocă încercările de desrobire a neamului prin forța armelor, au ca erou principal pe Avram Iancu. Numele lui e unul din cunoscutele nume istorice pe care le păstrează memoria creatorilor populari cu toată admirația. De acest tribun al poporului sînt legate nu numai minunate legende în proză, ci și o impresionantă multitudine de versuri. Culegîndu-le după o jumătate de veac de la consumarea evenimentelor istorice, S. Fl. Marian a realizat una din cele mai reușite antologii de cîntece folclorice. Intitulată **Poezii populare**, ea are ca subtitlu numele personalității istorice: **Avram Iancu**²⁵. Proslăvîndu-i aspirațiile naționale, strădania pentru întronarea unei echități sociale, virtuțile ostășești, dăruirea de sine, paginile culegerii lui S. Fl. Marian îl apropie pe cel ce simbolizează tendința spre libertate a poporului român de **Cidul** lui Corneille, luptătorul spaniol pentru idealuri identice. Deosebirea dintre Avram Iancu și Rodrigo Diaz, supranumit „Le cid”, constă în faptul că Rodrigo, fiul lui Don Diego, ridicînd spada în numele dreptății, izbuște să sfarme lanțurile robiei, pe cîtă vreme Avram Iancu nu are asemenea satisfacții. Rezultatele pozitive ale luptei lui apar mult mai tîrziu. Totuși Avram Iancu rămîne pentru masele populare din Transilvania, ca și pentru ceilalți români de altfel, o personalitate marcantă, echivalînd cu cea a conducătorilor de popoare din alte țări

Iancule, crai de-omenie...
Nu-ți lăsa casa pustie...
Iancule, -mpărat de moți,
Pune pace, dacă poți!²⁶

Epitetele subliniate se repetă și în alte poezii de aceeași factură, demonstrînd că ele nu se ivesc sporadic, ci în flux, fiind rezultatul unei aprecieri unanime:

Iancule, -mpăratule,
Iancule, viteazule...²⁷

Ceea ce merită a fi observat, cu ocazia calificativelor date, este că noțiunile de **impărat** și **viteaz** din versurile reproduse au o perfectă co-

respondență cu **Cidul** lui Corneille. Întrucît în spaniolă **cid** înseamnă atît împărat, cît și viteaz, denotă că în aceleași condiții istorico-sociale poporul reacționează la fel. Corneille, cunoscînd creațiile folclorice ale ținuturilor iberice, în care eroului național pe lîngă numele propriu i se mai adaugă și epitetul **el cid** (viteazul) a făcut din ele una din cele mai valoroase capodopere ale literaturii clasice franceze.

La noi, materialele poetice anonime au rămas fără utilizare, piesa lui Al. Voitin, **Avram Iancu sau Calvarul biruinței**, închinată „împăratului de moți” neoprindu-se asupra lor. Dacă autorul le-ar fi acordat o minimă atenție, ar fi putut îmbina în mod fericit amănuntele folclorice cu elementele imaginației proprii, imprimînd lucrării un caracter național mai pronunțat. Operația n-ar fi întîmpinat dificultăți, pentru că lirica istorică dispune de creații care evocă nu numai viața personajului, ci și trăsăturile distinse ale figurii sale. Mijloacele utilizate sînt cele specifice versificației anonime:

Fă-mă roată stelelor
În calea vidrenilor!
Și-am un bade vidran
Cu numele Ianc-Avram
Gura lui — zarzări creștari,
Ochii lui — mîrgăritari
Părul lui — mătase verde...²⁸

Pe lîngă menționarea localității natale și a înfățișării fizice a luptătorului de la 1848, creionată în metafore sugestive, lirica populară îi subliniază și activitatea revoluționară, indicînd o serie de localități unde i-a fost semnalată prezența. Regiunea cel mai des amintită în majoritatea culegerilor folclorice e cea din jurul Clujului. Prima localitate care se profilează cu acest prilej din cuprinsul versurilor anonime este Turda :

Iancule, Măria Ta,
Lasă-ți Turda, n-o prăda !²⁹

Alte localități legate de acțiunile revoluționare ale tribunului poporului, care apar în creațiile anonime transilvănene, sînt Feleacul și Hălmaგიul :

Pe dealul Feleacului
Trece oastea Iancului...
Pușcă Iancu prin Hălmaგი,
Fug domnii fără nădragi³⁰.

Vorbînd de Sibiu, creatorii populari elogiază nu numai misiunea istorică ce și-o asumă Avram Iancu în numele poporului român de a-l descătușa din servituțiile feudale, ci și întregu-i devotament pus în serviciul marelui cauze naționale. În scopul evidențierii acțiunii lui generoase, lirica populară apelează, uneori, și la posibilitățile artistice ale dialogului, care, evitînd uniformitatea discursului liric, conferă cuprinsului mai multă vioiciune :

- Iancule, de unde vii ?
- De la târg de la Sibii !
- Dar ce-ai fost de-ai târguit ?
- Doar tot aur și argint...
- Ce-ți trebuie bogății,
Pentru că tu n-ai copii ?
- Am un neam și-o țară-ntreagă,
Să le scot dreptul mă roagă.
Am cu sutele ostași
Care-mi vin din pas în pas.
- Ce-ți trebuie ție atîția ?
- Din sclăvie și din somn
Scot un neam ca să-l fac domn³¹.

Versurile reproduse se deosebesc substanțial de cele care circulă în Moldova. Dacă în părțile de răsărit ale țării poezia populară socială, are încă un caracter individual, în Transilvania ea sintetizează aspirațiile întregii populații românești. Faptul se datorește redesteptării conștiinței naționale înfăptuită nu numai de Avram Iancu și prietenii lui de arme, Buteanu și Dobra, ci și de cărturarii timpului Simion Bărnuțiu, Timotei Cipariu, G. Barițiu etc. Cu toate acestea memoria populară reține, din mesagerii ideilor înaintate, doar pe Avram Iancu, pentru că lui îi revine, în fond, lupta propriu-zisă. Ceilalți rămân consemnați doar de istorie.

Aceiași lucru se petrece și în Muntenia, unde sufletul revoluției a fost N. Bălcescu. Nici el însă și nici restul personalităților istorice implicate în evenimentele de la 1848 nu sînt amintite în cîntecele populare. Se bucură însă de atenție, în tradiția orală oltenească, generalul Magheru, pentru că poporul se lasă mai mult impresionat de faptele reale decît de considerațiile ideologice și politice. În aceste condiții nu trebuie să ne mire că pe lîngă acțiunile revoluționare înscrise în istorie de Avram Iancu, lirica populară transilvăneană acordă un spațiu larg și intervențiilor armatelor țariste care au înăbușit cu focul armelor avîntul eroic al marilor vizionari de la 1848³².

...fetele satului

- Să nu mai poarte măргеle,
- Că-n Ardeal e mare jele,
- Să nu mai poarte panglice
- Că feciorii-noată-n sînge³³.

Disponînd de o remarcabilă bogăție de date în legătură cu relațiile dintre clasele sociale ale timpului și cu viața împovărată de obligații exasperante ale maselor populare, creațiile literare ale anului 1848 contribuie nu numai la o mai bună înțelegere a motivelor care au dus la declanșarea revoluției din cele trei principate, ci și a evenimentelor ce au urmat mai tîrziu ca o consecință logică a acestora.

NOTE

- ¹ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, București, 1943, p. 429.
² *Ibidem*, p. 429.
³ V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*, 1966, p. 242.
⁴ *Ibidem*, p. 242.
⁵ T. Pamfilic, *Cîntece de țară*, București, 1913, p. 294.
⁶ V. Alecsandri, *op. cit.*, p. 215.
⁷ *Ibidem*, p. 216.
⁸ *Ibidem*, p. 215.
⁹ *Ibidem*, p. 224.
¹⁰ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 430.
¹¹ Tr. Cantemir, *Folclor literar vilcean*, Rînnicul Vilcea, 1979, p. 239.
¹² *Folclor din Oltenia și Muntenia*, II, 1967, p. 263.
¹³ *Ibidem*, p. 422.
¹⁴ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 413.
¹⁵ *Folclor din Oltenia și Muntenia*, II, p. 363.
¹⁶ *Ibidem*, p. 3.
¹⁷ Gh. Fira, *Cîntece și hore*, București, 1916, p. 39.
¹⁸ *Folclor din Oltenia și Muntenia*, II, p. 361.
¹⁹ *Folclor din Transilvania*, II, 1962, p. 496.
²⁰ *Ibidem*, p. 426.
²¹ *Ibidem*, p. 21.
²² T. Bud, *Poezii populare din Maramureș*, București, 1908, p. 40.
²³ *Folclor din Transilvania*, II, p. 294.
²⁴ *Folclor din Oltenia și Muntenia*, II, p. 597.
²⁵ S. Fl. Marian, *Poezii populare. Avram Iancu*, Suceava, 1900.
²⁶ *Folclor din Transilvania*, I, p. 15.
²⁷ *Ibidem*, p. 17.
²⁸ *Ibidem*, p. 14.
²⁹ *Ibidem*, p. 15.
³⁰ *Ibidem*, p. 16.
³¹ *Ibidem*, II, p. 285.
³² C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *Scurtă istorie a românilor*, București, 1977, p. 234.
³³ C. Rădulescu-Codin, *Literatură, tradiții și obiceiuri din Corbiile Muscelului*, București, 1929, p. 24—25.

LA RÉVOLUTION DE 1848
 DANS LA LYRIQUE POPULAIRE

Résumé

Les événements historiques se reflètent dans la lyrique populaire à une mesure plus réduite que dans celle épique. Le fait est dû à la structure compositionnelle du genre. Malgré cela le côté affectif n'est pas atténué. La révolution démocratique bourgeoise de 1848 prouve cela en couvrant une surface impressionnante dans la lyrique populaire. Les événements historiques de Moldavie n'ayant une grande extension, elles n'ont pas laissé de profondes traces dans les créations popu-

lares. En Valachie leurs présence est ressentie incomparablement plus fort. C'est la Transilvanie qui excelle à ce point de vue. Les faits d'armes de Avram Iancu, qui a dirigé la révolution dans les régions occidentales du pays ont impressionné si fort les habitants, qu'ils l'ont decreté héros national. La multitude des poésies qui lui sont dédiées ont formé l'une des plus réussies collections de lyrique heroique populaire élaborée par le bienconnu folkloriste S. Fl. Marian.